

Հոկտեմբեր.

Ի հոկտեմբեր ամսոյ, արժան է զերկրորդ այգեկիթքն՝ ի յայս ամիսս արաւ ցես . ուստի և իմաստիք զմեր այգեկիթոց խալատն¹, որ սահմանէ որ յայս երկը ամիսս, յամեն ամիս հետ մի կըլթեն . յօգոստոս զկաւնիւնէ հասածն . և ի խաչին ամիսն զայլ ի հետն, և ի սուրբ Գորգին ամիսն զճուռն . և այս պատճառաւորս մեծ զէն կու լինի, զորս արժան է ուղղել թէ հնար ինչ իցէ : Բայց առաջին կիթն անուշ և կակուղ լինի, և ճուին՝ պինտ և օգտակար ստամոքսին յոյժ :

Եւ են ոմանք որ զնոր տնկերն յայս ամսոյս ԺԵ աւուրն ի վեր սկսանին տընկել մինչև ի դեկտեմբերի քսան օրն, որ բազմաստղն² ընկնի . և ամենեքին յայս հաւանեցան՝ որ տնկուի նոր տնկերն . վասն այսորիկ արձակեն ըզմազմուկքն և զտակուիճքն մինչև ի յանձրեաց ի գալն, և տեղի առնուն որ երբ գարունն գայ՝ զտերկքն արձակեն և արմատ առնուն : Եւ տնկոցն շուրջանակի փորել է պարտ, և մարդոյ հին աղբ և հին գոզ, և չոր զինէմուր է պարտ ածել, և յերդ³ : և փործով լաւ է որ զերդ կիթեն՝ մինակ յօտեն զայդին, և հետ յօտելոյն վաստկէ որ զկոխած գետինն կակղացնէ, որ յառաջի անձրեն աղէկ մտանէ, և զամուսն ծարաւն հանէ ի սրտէն, և զգարնանային խոտըն պակասեցուցանէ : Եւ այս հոկտեմբեր պարտ է զայս հաւանեալ ծառքս տընկել . ձիթենի, եղջիւրենի, սոնոպրի, բեկի, և այլ ամենայն ծառ անսերմն զինչ որ լինի՝ զայս ամիսս անպատճառ ի հողն դիր, նա աղէկ բուսնի և անարդալ : Եւ յայս ամիսս է պարտ վաղէկ ազգ ձէթն ի պտղոյն հանել, և ընտրէ զայն պտուղն որ խաթ գունով լինի և չլինի ի մէկ տեղ սևացեալ . զայնոր ձէթն հան ուտելոյ, զի այն է լուսն և

զովելին : Եւ յայս ամիսս է պարտ ըզթուրընճիքն և նումայիքն⁴ և լիմոյիքն ծածկել . և ջրառփնին² զորդել որ ջուր չնստի ի վերայ կամ եղեմն և չորացընէ : Այլ զլիմոնի ծառոց ճուղքն փաթտէ և զտերկքն ի վերայ զորդէ՝ որ ծածկէ զճառն, զի անահ լիցի ի պարզկային³ ցրտոյն : Այլ և առ զթթմնոցին ցօղունն և այրէ, և առ լից ծառի տակներն, որ այլ բնաւ չվախէ ի պարզկայէն . ապա տես աղէկ որ շատ չնուա, թէ ոչ չորցնէ՝ վասն իր առաւել տաքութեանն . ապա լից և փործէ, ազնիւ է և լաւ . ամենայն հով իրաց միւսիւր առաւել տաք է փործով : Նոյնպէս և զմրգանքն որ այլ յետոյ գրեցաք՝⁴ այս ամիսս է պարտ դնել ի սնտուկն և պահել ձմեռան համար, որպէս գրեցաք :

Նոյնպէս և զհիլիոննոցեր սրբել և ստածել . և շատք այն են որ զիւրեանց հերկերն շինել և պարել կու լինին, և ի հոկտեմբեր ցանեն . որ թէ լինի որ հետ ԺԴ աւուրն անձրե գայ մէկ հետ լաւ է, բայց թէ չգայ՝ չքննէ . վասն այնոր երբ գայ լաւ է և աղէկ : Բայց յառաջ քան զհոկտեմբերի մուտն չէ արժան իրք ինչ ի հոնդերաց ցանել, զի պիղծ է . և տես աղէկ որ երբ աստղն որ անուանեալ կոչի Փքէ՝ որ է ընկնի, ապա ցանես, նա խիստ ազնիւ լինի և լաւ :

Ի ՎԱՍՏԱԿՈՑ ԳՐՈՑ

Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

ԺԹ

Վիրաբոյժը քիչ մը ուշ հասաւ . որովհետեւ ճամբան դիպուած մը անցեր էր գլխէն : Ճիօզանդոյ Գասդրիգոնի հանդիպելով իրեն, բռնադատեր էր երթալու հոգալու վիրաւորեալ մը . ուստի տարեր էր Օրսոյի քով և վէրքը պա-

1 Խառնակուիթն, սիալ :

2 Համաստեղք տայլին :

3 Զարդ :

1 Նարնջենի կամ կիտրոնի :

2 Առուք ջրոց :

3 Այալ :

4 Ի սեպտեմբերի ամիս . տես երես 276 :

տել տուեր . ետքը շատ մը հեռացրնելով հոնկից ճամբայ դրեր էր զինքը , բսելով .

— Պ . վիրաբոյժ , կարծեմ աւելորդ է յիշեցընելը քեզի որ բժիշկ մը խոստովանահօր պէս պէտք է լուռ ըլլայ . արդէն մոռցած ես գացած տեղդ : Երթան բարով : Բաւ ու հրացանը ցրցուց :

Աղանի աղաչեց հազարապետին որ դիակներուն անդամահատութեանը ներկայ ըլլայ .

— Դու ամենէն աղէկ կը ճանչնաս եղբօրս հրացանը , ըսաւ , անոր համար ներկայութիւնդ շատ հարկաւոր է : Թող որ այնչափ չար մարդիկ կան հոս , որ մեծ վտանգի մէջ կ'ըլլանք մենք՝ թէ որ զմեզ պաշտպանող մը չըլլայ :

Երբոր մինակ մնաց Աղանի Լիւդիոյ հետ , առաջարկեց որ զեղէն դուրս ելլեն քիչ մը քալեն , գլխու ցաւն անցընելու համար . « Բաց օդն անտարակոյս աղէկ պիտի ընէ ինծի . շատ ատեն է որ չեմ ծծած » : Քալելու ատեննին եղբօրը վրայ կը խօսէր նէվիլ օրիորդին հետ . անով Լիւդիա չէր իմանար որ շատ կը հեռանային Բիէդրանէրայէ : Արևը մանալու վրայ էր՝ երբոր Լիւդիա անդրադարձաւ , և յորդորեց զԱղանի որ ետ դառնան : Աղանի պատասխանեց որ ինքը կարճ ճամբայ մը գիտէր՝ որով դարձերնին շատ կը դիւրանար , և քալած ճամբէն ելլելով՝ հոն մօտաւ : Քիչ ատենէն սկսաւ անանկ զառ 'ի վեր բլրոյ մը վրայ ելլել , որ բռնադատուեցաւ մէկ ձեռքովը ծառի ճիւղեր բռնել և մէկալ ձեռքովն ընկերը մէկտեղ տանիլ : Քառորդ մը ասանկ դժուարութեամբ վեր ելլելէն ետքը , հասան սարահարթին վրայ , որ մրտենեզը և մաթուզենեզը (ռօձաւ եւեմիշի) և կրտսիտեայ ժայռերով շրջապատած էր : Լիւդիա սաստիկ յոգներ էր , գեղը չէր երևնար , և գրեթէ զիչեր էր :

— Գիտես , ազնիւ Աղանիս , որ մութրած պիտի ըլլանք , զուրցեց Լիւդիա :

— Մի վախեր , պատասխանեց Աղանի . ետեւս եկուր :

— Բայց ապահով գիտնաս որ կը

սխալիս . գեղը այս կողմը չկրնար ըլլալ : Ես կ'ըսեմ որ մենք կռնակնիս տուեր ենք անոր . նայէ , սա լոյսերն որ հեռուն կը տեսնենք , առանց տարակուսի հոն է Բիէդրանէրա :

— Ազնիւ բարեկամահիս , իրաւունք ունիս . բայց ասկից հարկւր քայլ հեռու , մաքիին մէջ . . .

— Ի՞նչ կայ :

— Եղբայրս հոն է . կը փափաքիմ տեսնել և համարել զինքը , թէ որ հաւանիս : Կամաւ քեզի հետ ելայ Բիէդրանէրայէ , որովհետեւ մինակ ըլլայի նէ՝ գեղացիք կ'անդրադառնային և ետեւս մարդ կու գար : Կարելի բան է որ այսչափ մօտ ըլլամ եղբօրս ու չտեսնեմ զինքը :

Լիւդիա բռնադատուեցաւ ընկերելու Աղանիի : Դեռ քիչ մը ատեն քալելէն ետքը՝ կանկ առաւ Աղանի ու ըսաւ ընկերոջը . « Ա՛յ առաջ չերթանք . առաջուց աւազակներուն իմաց տանք , ապա թէ ոչ՝ կրնայ յանկարծ հրացանի գնտակ մը իջնալ գլուխնիս » : Այս ըսաւ ու սկսաւ սուլել մատուընեղով . մէկէն շան մը հաջելու ձայնը լսուեցաւ , և անմիջապէս վերջը աւազակաց պահապանն երեցաւ . Պրուսգոյ շունն էր , որ ճանչցաւ զԱղանի , և ուզեց առաջնորդութիւն ընել իրեն : Շատ մը շրջաններ ընելէ ետքը անտառին նեղ ճամբաներուն մէջ , երկու վերէն վար զինուորեալ անձինք զէմբրնին ելան :

— Դու ես , Պրանտոլաչիոյ , հարցուց Աղանի : Ո՛ր է եղբայրս :

— Հոն վարը , պատասխանեց աւազակը . բայց կամաց քալեցէք . վիրաւորուելէն վերջը առաջին անգամն է որ կը քնանայ : Այս ինչ կտրըճութիւն է ձեր ըրածը :

Երկու օրիորդները զգուշութեամբ մօտեցան , և տեսան Օրսոն տերևներու վրայ պառկած և ծածկոյթ մը վրան առած . քովն ալ կրակ վառած էր , որուն լուսաւորութիւնը քարէ պղտի պատով մը ծածկած էր . շատ աժգոյն էր Օրսոյ , և նեղութեամբ շունչ կ'առնէր : Աղանի քովը նստեցաւ , և ձեռք ձեռքի

միացուցած՝ լուծեամբ կը նայէր վրան . Լիւդիա ալ Աղաւնիի ետեւ կեցաւ : Քառորդէ մը ետքը Օրսոյ շարժմունք մը ըրաւ . ան ատեն մէկէն Աղաւնի ծռեցաւ սիրալիր համբոյրը տուաւ , և հարցմունք հարցմունքի վրայ ըրաւ վէրքին՝ քաշած ցաւին և ունեցած պիտոյիցը վրայ : Օրսոյ պատասխանեց որ վիճակին համեմատ աղէկ էր . ետքը հարցուց որ նէվիլ օրիորդը Բիէդրանէրա՞ էր դեռ , և թէ նամակ գրեր էր արդեօք : Աղաւնի մէկզի քաշուեցաւ ու լեցուն բերնով ծիծաղելով՝ զուրցեց .
— Օրսոյ , նէվիլ օրիորդին վրայ գէշ մի խօսիր , որովհետեւ աղէկ կը հասկընայ տեղւոյս լեզուն :

— Դու հոս եկեր ես , աղաղակեց Օրսոյ . ինչ երջանկութիւն :

— Հարկ եղաւ ընկերեմ քրոջ , պատասխանեց Լիւդիա , որպէս զի կասկածի չերթան տնէն դուրս ելլելուն վրայ : Ինչպէս անհանգիստ ես հոս , բաց օդի մէջ պառկած . բայց յուսամ որ ճամբայ ելլենէս առաջ բանին ստուգութիւնը դուրս կ'ելլէ և կ'արդարացընեն զքեզ :

— Ի՞նչ . պիտի երթա՞մ :

— Ի՞նչ ընենք հոս . հայրս չկրնար միշտ որսալ :

— Հը՛հը , ըսաւ Աղաւնի , մենք թող չենք տար որ երթաք : Դու խօսք չտուիր ինծի որ դէմքս չինես . դեռ և ոչ սկսար . . . Ես ալ քեզի սէրէնսդ ալիտի արտասանեմ՝ եօթանասունը հինգ տունով . անկից զատ . . . : Բայց ինչո՞ւ համար Պրուսգոյ կը հաջէ . Պրանտոլաչիոյ ալ ետեւէն կը վազէ . տեսնենք ինչ կայ :

Ըսաւ ու վազեց անոնց ետեւէն . ետքը աճապարանօք դառնալով ,

— Զինուորներ հասեր են՝ աղաղակեց : Օրսոյ , ուժ տուր քեզի որ ելլես քալես , ես ձեռք կու տամ :

— Թող տուէք զիս հոս , պատասխանեց Օրսոյ : Ըսէ աւագակներուն որ իրենք զիրենք ու զձեզ աղատեն . իմ հոգս չէ որ բռնուիմ :

— Ես չեմ թողուր զքեզ , ըսաւ Պրանտոլաչիոյ՝ որ Աղաւնիի ետեւէն եկեր

էր : Զինուորներուն տասնապետը փառտաբանին սանն է , փոխանակ բռնելու զքեզ՝ կը սպաննէ , և ետքը կ'ըսէ թէ կամաւ չէ ըրած :

Օրսոյ փորձեց որ ոտքի վրայ ելլէ . քանի մը քայլ ալ ըրաւ . ետքը կանկ առաւ ու Զեմ կրնար քալել , ըսաւ . զուր փախէք :

— Զես կրնար քալել նէ , կ'ողզես որ ես կռնակս առնեմ տանիմ զքեզ զուրցեց Պրանտոլաչիոյ : Կտրիճ եղիր . ետեւի կողմէն կրնանք փախչիլ . ժողովրդապետն անոնց հետ ժամանակ կ'անցընէ :

— Զէ , չեմ երթար , ըսաւ Օրսոյ , ու գետին փռուեցաւ :

— Դու ուժով ես , զուրցեց Պրանտոլաչիոյ Աղաւնիի : Օրսոյի ուսերէն բռնէ , ես ալ ոտքէն . սանկ . քալէ՛ նայիմ առաջ :

Սկսան տանիլ զՕրսոյ արագաբար . Լիւդիա ալ ետեւէն կ'երթար : Քիչ ատենէն հրացանի ձայն մը լսուեցաւ . ան միջապէս ետքը հինգ վեց հարուած ալ : Լիւդիա աղաղակեց . Պրանտոլաչիոյ հայհոյեց և քայլերը երազեց . Աղաւնի ալ նոյնպէս կը վազէր , առանց ուշադրութիւն ընելու ճիւղերուն որ երեսին կը զարնուէին և երբեմն զգեստը կը պատռէին . — Գլուխդ վար ա՛ռ , սիրելիս , կ'ըսէր Լիւդիոյ , չըլլայ որ գնտակ մը գայ զլուխդ : Այս կերպով հինգ հարիւր քայլ տեղ վազեցին . վերջապէս Պրանտոլաչիոյ իմացուց որ յոգներ էր ու ինկաւ գետինը փռուեցաւ . թէպէտ Աղաւնի կը յորդորէր ու կը յանդիմանէր զինքը :

— Ո՛ր է նէվիլ օրիորդը , հարցուց Օրսոյ :

Լիւդիա հրացանի հարուածներէն սարսափած , և միակերպ կանկ առնելով անտառին թանձրութենէն , ետեւ մնացեր ու մոլորեր էր , և սաստիկ խռովեալ կը ծփէր :

— Ետեւ մնացեր է , ըսաւ Պրանտոլաչիոյ . բայց կորսուած չէ . կնիկները միշտ զիրար կը գտնան : Մտիկ ըրէ , Օրսո՛ւնստն , որչափ շնչոյց կը հանէ ժողովրդապետը քու հրացանովդ : Դըժ-

բաղդաբար զիրար չեն տեսներ ու իրարու փնաս չեն կրնար ընել զիշերանց :

— Նայէ, ըսաւ Աղաւնի. ձիու ձայն մը կը լսեմ, ազատեցանք :

Իրօք դէպ 'ի իրենց կը մօտենար ձի մը, որ անտառին մէջ քալելու ատենը վախցեր էր հրացանի ձայներէն :

— Ազատեցանք, կրկնեց Պրանտոլայիոյ, և Աղաւնիի հետ դէպ 'ի ձին վազելը, բաշէն բռնելն և բերանը չուանէ հանկուրց մը անցընելը սանձի պէս, մէկ ըրաւ : — Հիմա իմաց տանք ժողովրդապետին, ըսաւ : Երկու անգամ սուլեց, հեռուէն պատասխանն առաւ, և անկէ ետքը Օրսոյի հրացանը լռեց : Ան ատեն Պրանտոլայիոյ ձիուն վրայ ցատքեց, Աղաւնի եղբայրն առաւ աւազակին առջև նստեցուց. Պրանտոլայիոյ մէկ ձեռքովը ուժով սխմեց զՕրսոյ, մէկալովը ձին քշեց, որ աւազակին ոտքին հարուածները կերածին պէս՝ սկսաւ կրակի երազութեամբ անանկ զառիվայր բլրէ մը վար իջնալ, որ ուրիշ որ և իցէ երկրի ձի հարիւր անգամ կտոր կտոր կ'ըլլար հոն :

Ան ատեն Աղաւնի նորէն ետ դարձաւ և որչափ ձայն ունէր՝ կանչեց Նէվիլ օրիորդը. բայց պատասխան չառաւ : ... Քիչ մը ատեն ասդիս անդին քալելէն ետքը, երկու զինուորի հանգիպեցաւ, որ պոռացին՝ Ո՛ւր կ'երթաս :

— Հա՛ հա՛, ըսաւ Աղաւնի ծիծաղելով, այսչափ շշնկոց հանեցիք. քանի մեռեալ ունեցար :

— Դու աւազակաց հետ էիր, զուրցեց զինուորներուն մէկը. պէտք է որ հետերնիս գաս :

— Շատ սիրով, պատասխանեց Աղաւնի. բայց ես բարեկամուհի մը ունիմ հոս, պէտք է որ առաջ զանիկայ գտնանք :

— Բարեկամուհիդ արդէն բռնուած է. մէկտեղ կու գաք բանտին մէջ քունըլլալու :

— Բանտին մէջ. տեսնանք. հիմկու հիմա զիս իրեն քովը տարէք :

Զինուորները տարին զինքը աւազակաց բնակութեան տեղը, ուր իրենց

նոյն օրուան ստացած յաղթանակները ժողված էին, այսինքն Օրսոյի ծածկոյթը, հին սան (թէնձէրէ) մը, և ջրի կուժ մը : Հոն էր Նէվիլ օրիորդը, որ զինուորաց՝ աւազակներուն թուին և բռնած ճամբանուն վրայ ըրած հարցմանցը՝ արցունքով միայն պատասխան կու տար :

Աղաւնի գրկախառնեցաւ հետն ու ալանջէն զուրցեց. Ազատեցան : Ետքը տասնապետին դառնալով, Պարոն ըսաւ՝ կը տեսնես որ այս օրիորդը հարցուցած բաներնուդ վրայ բնաւ տեղեկութիւն չունի : Ուստի թողէք որ զեղն երթանք, ուր անհամբերութեամբ կը սպասեն մեզի :

— Կը տանինք զձեզ հոն, մի վախեր, պատասխանեց տասնապետը. հոն համար կու տաք թէ ինչ ունէիք անտառին մէջ աս ատեն փախչող աւազակներուն հետ : Երթանք :

— Եօթը հոգի էք, հարցուց Աղաւնի : Գիտէք, պարոններ, որ եթէ պատահմամբ կամայինի, Սարգսի և Բօլի եղբարք Ս. Քրիստինեայ խաչին քովը գտնուին Պրանտոլայիոյի և ժողովրդապետին հետ, կրնան բաւական բան բանալ զլուխնիդ : Թէ որ պատերազմին հրամանատարին՝ հետ խօսակցութիւն պիտի ընէք, ես չեմ ուզեր մէջը գտնուիլ. զնտակները զիշեր ատեն ծանօթի չեն նայիր :

Այդ աւազակներուն անունները տըպաւորութիւն ըրին զինուորաց վրայ : Տասնապետը նահանջի հրաման սուրաւ, և իր փոքրիկ գունդը դէպ 'ի Բիէդրանէրա ճամբայ ելաւ, ծածկոյթն ու սանը մէկտեղ տանելով. իսկ կուժէն ոտքի հարուածով մը վրէժնին առին : Լիւղիա տխրութեամբ հետերնին գնաց, մոմտալով թէ հայրը ինչ պիտի զուրցեր իր հեռաւորութեանը վրայ :

Գաւառապետն ու արքունի գործակատարը Բիէդրանէրայի զեղապետի փոխանորդին տունը կը բնակէին. հազարապետը իր աղջըկան վրայ այլայլած՝ կ'երթար կու գար միակերպ ա-

նոնց քովը՝ լուր ուզելու համար։ Վերջապէս զինուոր մը հասաւ, զոր տասնապետը սուրհանդակ զրկեր էր, և աւազակներուն դէմ ըրած մեծ կռիւնին պատմեց. իրաւ այս կռուին մէջ ոչ մեռեալ և ոչ իսկ վիրաւոր մը եղեր էր՝ կ'ըսէր, բայց սան մը, ծածկոյթ մը և երկու օրիորդ աւար առեր էին։ Քիչ ատենէն զինուորներէն պաշարուած եկան ներկայացան երկու օրիորդները։ Կրնայ գուշակուիլ Աղանի զուարթ կերպը, Լիւդիոյ խափիլը, գաւառապետին յանկարծակիի գալը, և հազարապետին ուրախութիւնն ու զարմանքը։

— Ինձի կ'երեւայ, ըսաւ գաւառապետը, որ կրնանք զասոնք ազատ թողուլ. իրենք քալելու ելեր են և մնացածը դիպուածով եղած է։ Ետքը մէկդի տանելով զԱղանի, ըսաւ. — Օրիորդ, կըրնաս եղբորդ իմացընել որ իր բանը ադէկ վիճակի մէջ է։ Դիակներուն քըննութիւնը և հազարապետին վկայութիւնը կը ցուցնեն որ ինքը պատասխան տուեր է առած հարուածներուն, և թէ կռուին ատենը մինակ է եղեր։ Ամեն բան դիւրաւ կը յարմարցընենք. բայց պէտք է որ ժամ մը առաջ մնաքիէն ելլէ և բանտ մտնէ։

Քրեթէ գիշերուան ժամը տասներմէկն էր երբ հազարապետը, աղջիկն ու Աղանի ընթրիքի նստան, որ պաղեր էր։ Աղանի ախորժակով կ'ուտէր, ծաղր ընելով գաւառապետը, արքունի գործակատարն ու զինուորքը։ Հազարապետը կ'ուտէր առանց բերան բանալու, և միակերպ աղջիկանը վրայ կը նայէր, որ իր պնակին վրայէն չէր վերցընէր աչքերը։ Հոսկ յետոյ անոյշ բայց ծանր ձայնիւ ըսաւ Լիւդիոյ անդղիաբէն.

— Լիւդիա՛, տէլլա Ռէպալիայի հետ կապ մը ունեցա՛ր։

— Այո, հայր իմ, այսօր ունեցայ, պատասխանեց աղջիկը կարմրելով. ետքը աչքերը վեր առաւ, և հօրը գէմբին վրայ բարկութեան նշան մը չտեսնելով, գիւրկը վաղեց և համբուրեց զհայրը։

— Փոյթ չէ, պատասխանեց հազարապետը.

կտրիճ երիտասարդ է. բայց իրենց անզգամ երկրին մէջ չենք բնակիր, գիտնաս. ապա թէ ոչ հաւանութիւնս չեմ տար. խօսքս խօսք է։

— Անդղիարէն չեմ գիտեր, զուրցեց Աղանի՝ որ սաստիկ հետաքրքրութեամբ կը նայէր իրենց. բայց ապահով եմ որ ըսածնիդ իմացայ։

— Ըսածնիս այս է, պատասխանեց հազարապետը, որ զձեզ խաբանտա պիտի տանինք ճամբորդութիւն ընելու։

— Շատ սիրով, և ես քուրերնին կ'ըլլամ։ Այի ափի զարնէնք, պարոն հազարապետ։

— Այս դիպուածին մէջ կը պագտուին իրարու հետ, պատասխանեց հազարապետը։

Ի

Բիէզրանէրայի ձախող դիպուածէն քանի մը ամիս վերջը, երիտասարդ մը՝ ձախ ձեռքը վիզէն կախուած լաթի մը մէջ անցուցած, ցորեկուրնէ վերջը ձիով Պասդիայէն դուրս ելաւ և դէպ 'ի Գարտոյ գեղը կ'երթար, որուն անոյշ ջրով աղբիւրն հռչակաւոր է։ Դեռահասակ օրիորդ մը կ'ընկերէր անոր՝ պղտի սև ձիու մը վրայ հեծած, որուն մէկ ականջը ճգբած էր։ Երբոր գեղն հասան, օրիորդը վար իջաւ ձիէն, և յետ ձեռք տալու ընկերին որ ձիէն վար իջնայ, ձիուն թամբէն կախուած տոպրակները վարառաւ։ Ձիերը գեղացւոյ մը յանձնուեցան, օրիորդը տոպրակները մեծ ճարոյին տակն առաւ, երիտասարդն ալ կրկին հարուածով հրացան մը առած՝ սկսան դէպ 'ի լեռն երթալ ու զառիվեր ճամբէ մը վեր կ'ելլէին։ Երբոր Քուէրչիոյ լեռան վրայ չափաւոր բարձրացան, կանկաւին ու խոտին վրայ նստեցան։ Կարծես թէ մարդու կը սպասէին, որովհետև միակերպ աչքերնին դէպ 'ի լեռը կը դարձընէին, և օրիորդը ստէպ կը նայէր ոսկիէ աղուոր ժամացոյց մը՝ տեսնելու համար թէ խօսակցութեան ժամը հասեր էր արդեօք։ Շատ ատեն չոպասեցին, շուն մը ելաւ

անտառէն՝ և օրիորդը՝ Պրուսգոյ կոչա-
ծին պէս՝ վազեց եկաւ զանոնք փայփայ-
ելու։ Քիչ ատենէն երկու մօրուաւոր
մարդիկ երեցան, հրացաննին թևեր-
նուն տակ առած և ատրճանակնին մէջ
քերնին անցուցած։ զգեստնին զէնքեր-
նուն փայլունութիւնը չունէր, պա-
տըռտած և կարկատուն էր։ Այս չորս
անձիկը սկսան մտերմաբար խօսա-
կցիլ։

— Վերջապէս ուրեմն, Օրս՝ Անտոն,
զուրցեց հասակաւոր աւազակը, ազա-
տեցար դատաստանէն, ուրախ եմ։ Կը
ցաւիմ որ փաստաբանը կղզիս չէ, որ
բարկութիւնը տեսնէինք։ Թե՛ դ ինչպէս
է։

— Յոյս տուին ինծի, պատասխանեց
երիտասարդը, որ տասնհինգ օրէն կըր-
նամ ձեռքիս լաթը հանել։ Կտրի՞մ Պրան-
տոն, ես վաղը դէպ ՚ի իտալիա ճամ-
բայ պիտի ելլեմ։ անոր համար ուզեցի
որ քեզի և ժողովրդապետին մնաք բա-
րով ըսեմ, և այս պատճառաւ աղաչե-
ցի որ հոս գտնուիք։

— Շատ կ'աճապարես, զուրցեց
Պրանտոլաչիոյ. դեռ երէկ խալըսեցար
և վաղը ճամբայ պիտի ելլես։

— Գործեր ունինք, ըսաւ զուարթու-
թեամբ օրիորդը։ Պարոններ, ձեզի ընթ-
րիք բերի։ Կերէք, բայց իմ Պրուսգոյ
բարեկամս ալ մի մոռնաք։

— Դու կ'աւրես զՊրուսգոն, զուրցեց
Պրանտոլաչիոյ Աղանի. բայց երախ-
տագէտ է քեզի, հիմա տեսնես։ Եւ հրա-
ցանք հորիզոնաբար տարածելով, քեզ
տեսնեմ, Պրուսգոյ, ըսաւ. Պարբիչինի-
ներուն համար ցատքէ։ Շունը տեղէն
չշարժեցաւ, լեզուովը ցուովը կը լզէր
ու տիրոջն երեսը կը նայէր։ — Տէլլա
Ռէպպիաններուն համար ցատքէ. — հար-
կաւորէն երկու ոտք աւելի ցատքեց
չունը։

— Մտիկ ըրէք ինծի, բարեկամներս,
ըսաւ Օրսոյ, ձեր արուեստը գէշ ա-
րուեստ մըն է։ Թէ որ կեանքերնիդ սա
վարը տեսնուած հրապարակին՝ վրայ

1 Պատգիոյ քաղքին այն հրապարակն ուր գըւ-
խապարտները կը սպաննուին։

չլմընցընէք ալ նէ, շատ շատ զինուորի
մը հրացանի գնտակէն պիտի լինաք ան-
տառի մը մէջ։

— Ի՞նչ կ'ըլլայ, պատասխանեց Գաս-
դրիգոնի, ան ալ ուրիշ մահերուն պէս
մահ է. աւելի լաւ է քան զջերմն որ ան-
կողնի մէջ կը մեռցընէ զմարդ, և ժա-
ռանգներուն ձեռքեալ արցունքները
բռնի լսել կուտայ։ Երբոր մէկը մեզի
պէս բաց օդուն վարժած է, ամենէն ա-
ղէկը կօշիկներովը մեռնիլն է, ինչպէս
մեր գեղացիները կ'ըսեն։

— Ես կ'ուզէի, շարունակեց Օրսոյ,
որ այս երկրէն ելլէք, . . . և աւելի խա-
ղաղ կեանք մը անցընէք։ Զոր օրինակ,
չէք կրնար երթալ Սարտենիա կղզին
բնակիլ, ինչպէս որ ձեր ընկերներէն շա-
տերն ըրին։ Ես այդ ճամբորդութեան
միջոցները կը գտնամ ձեզի։

— Սարտենիա, աղաղակեց Պրան-
տոլաչիոյ. սատանան անոնց երեսը
տեսնէ։ մեզի համար, շատ գէշ ընկե-
րութիւն է Սարտենիացուց ընկերու-
թիւնը։

— Ապրուստ չկայ Սարտենիայի մէջ,
վրայ բերաւ ժողովրդապետը։ Ես, չի-
տակն ըսելով, կ'արհամարհեմ զՍար-
տենիացիս։ Շատ կը զարմանամ, Պ.
տէլլա Ռէպպիա, թէ ինչպէս քեզի պէս
բան ճանչցող ու գիտցող մարդ մեր
անտառաբնակ կենացը չես հետևիր,
մանաւանդ որ համն ալ առիր։

— Բայց երբոր ես ձեր սեղանակիցն
ըլլալու բարեբաղդութիւնն ունեցայ,
ըսաւ Օրսոյ ժպտելով, ձեր վիճակին
աղէկութիւնն զգալու կարողութիւնը
չունէի. և դեռ կողերս կը ցաւին ան
գիշերուընէ՝ որ ծրարի մը պէս անթամբ
ձիուն վրայ դրուեցայ։

— Հապա հալածողաց ձեռքէն փախ-
չիլդ բանի տեղ չես դնել, կրկնեց Գաս-
դրիգոնի. ինչպէս կրնաս անտարբեր
ըլլալ բացարձակ ազատութեան վայել-
քին՝ ասանկ աղուոր կլիմայի տակ։ Սա
ձեռքինս ունենալէն վերջը (հրացանը
ցրցուց), մարդ ամեն տեղ թաղաւոր
է՝ մինչև ուր որ գնտակը կընայ հասցը-
նել։ Հրաման կու տաս, ուրիշի եղած

նախատինքներու վրէժը կ'առնես... ասիկայ բարոյական և միանգամայն ախորժելի դուարձութիւն մըն է, զոր ոչ ումեք կը ժխտենք մենք: Թափառական ասպետի մը կեանքէն աւելի ի՞նչ ազուր կեանք կայ, երբոր մէկը տօն ֆիշօդէն աղէկ զինեալ և աւելի խելացի ըլլայ: Հաւտա ինծի, Պ. Օրսոյ, աւագակի կեանքը անմահն է... Թերևս դու ալ մեզի հետ կը միանայիր, թէ որ ամուսնանալու միտք չունենայիր:

— Իմ նուա անտառ չսիրեր, ըսաւ Աղաւնի ծիծաղելով. օր մը շատ վախցաւ անոր մէջ:

— Վերջապէս, զուրցեց Օրսոյ, հոս մնալ կ'ուզէք. հաճոյքնիդ ըրէք. միայն ըսէք ինծի ի՞նչ կրնամ ընել ձեզի:

— Ոչ այլ ինչ, պատասխանեց Պրանտոլաչիոյ, բայց եթէ մտքիդ մէջ յիշատակնիս պահես: Արդէն բարեբարութիւններով մեզի առատաձեռնեցիք. ֆիլինա օժիտ ունեցաւ. գիտենք ալ որ ձեր վարձուորը մեզի հաց և վառօդ կու տայ՝ երբ պէտք ունենանք. ուստի երթա՛ք բարով: Յուսամ որ օր մը նորէն հոս Գորսիգայի մէջ կը տեսնուինք իրարու հետ:

— Երբեմն առիթներ կ'ըլլայ որ մարդ ոսկոյ պէտք կ'ունենայ, կրկնեց Օրսոյ: Հիմա որ հին բարեկամներ ենք, յուսամ որ կ'ընդունիք...

— Ստրկի խօսք մի ըներ, պատասխանեց Պրանտոլաչիոյ կտրուկ կերպով մը:

— Աշխարհքիս մէջ ոսկին ամեն բան կ'ընէ, վրայ բերաւ Գասդրիգոնի. բայց մտքիին մէջ կտրիճ սիրտ միայն պէտք է և հրացան մը որ ուզած ատենդ կրակ առնէ:

— Չեմ ուզեր ձեզմէ բաժնուիլ, դարձեալ կրկնեց Օրսոյ, առանց յիշատակ մը թողլու: Տեսնենք, Պրանտոյ, ի՞նչ կրնամ ձեզի քեզի:

Աւագակը գլուխը քերեց, խոստորնակ աչք մը ձգելով Օրսոյի հրացանին վրայ.

— Թէ որ համարձակէի, ըսաւ... բայց չէ, չէ. քեզի ալ շատ կարևոր է:

— Ի՞նչ է ուզածդ:

— Իրը բան չէ... բայց զանիկայ դորձածելու կերպն ալ գիտնալու է: Դեռ միշտ կը յիշեմ այն անգգամ՝ կրկին հարուածը՝ մէկ ձեռքով... երկու անգամ չըլլուի անանկ բան:

— Ուզածդ աս հրացանն է. ես ալ քեզի բերեր էի. բայց կըցածիդ չափ քիչ գործածէ:

— Չէ, չէ, քեզի պէս աղէկ չեմ կըրնար գործածել, բայց ապահով եղիր որ ան ատեն ուրիշ մը ձեռք կը ձգէ ինծմէն այդ զէնքը, երբոր Պրանտոյ Սափէլլի գետին փռուած ըլլայ:

— Իսկ քեզի, Գասդրիգոնի, ի՞նչ տամ:

— Որովհետեւ բռնի կ'ուզես յիշատակ մը ձգել, Որատիոսի քերթութիւնքը կ'ուզեմ՝ ամենափոքր զէնքով. ասիկայ ինծի սփոփանք մը կ'ըլլայ և լատին լեզուն ալ մոռցրնել չտար ինծի: Պասդիոյ նաւահանգիստը պզտի աղջիկ մը կայ որ սիկսը կը ծախէ. իրեն տուր, անիկայ ինծի կու տայ:

— Շատ աղէկ, ես քեզի էլզէվիրի տպագրութիւն մը զրկեմ. տանելու գրքերուս մէջ կայ մէկ հատ մը: — Ուրեմն, բարեկամք իմ, հարկ է որ բաժնուինք իրարմէ. բարեկամութեան ձեռք տանք: Թէ որ օր մը ուզենաք Սարտենիա երթալ, գրեցէք իմացուցէք ինծի. յ... փաստաբանը ձեզի հասցէս կու տայ:

— Պ. տէլլա Ռէպպիա, ըսաւ Պրանտոյ, վաղը երբոր նաւահանգստէն կ'ելլէք, ճիշդ այս տեղոյն վրայ նայեցէք. մենք հոս կը գտնուինք, և թաշկինակներով կը բարեկնք զձեզ:

Այսպէս ըսելով բաժնուեցան. Օրսոյ և իր քոյրը Գարտոյ դարձան, և աւագակները լեռն ելան:

ԻԱ

Ապրիլ ամսու աղուոր առաւօտ մը՝ Սըր Թովմաս Նէվիլ հազարապետը, իր աղջիկն որ քանի մը օրէ 'ի վեր կարգուեր էր, և Օրսոյ ու Աղաւնի՝ կառքով Բիզայէն դուրս ելան ետրուրական գետնափոր գերեզման մը տեսնելու, որնոր

զանուներ էր և որուն ամեն օտարականը կ'երթային այցելութեան : Օրսոյ և իր ա մուսինը մէջը մտան և սկսան կապարա գրչով մէջի նկարքը ուրուագրել . բայց հազարապետն ու Աղաւնի հնազիտա կան բաներու անտարբեր ըլլալով, զա նոնք ներսը ձգեցին ու իրենք գուրսը կը պտըտէին :

— Ազնիւ Աղաւնի, զուրցեց հազա րապետը, շատ ուշ պիտի դառնանք թի զա . անօթի չեմ . Օրսոյ և աղջիկս ո՞ գի տէ երբ կը լինցընեն ուրուագրութիւն նին : Իմ կարծիքս այն է՝ որ սա գիմաց նիս տեսած փոքրիկ գիւղական տունն երթանք . յուսամ որ հաց և ըմպելիք, թերեւս սեր և ելակ ալ կը գտնանք հոն, և անանկ կը սպասենք մեր ուրուագրող ներուն :

— Իրաւունք ունիս . պարտաւորեալ չենք մենք իրենց զո՞հ ըլլալու : Երթանք ուրեմն . — է շիտակը զուրցէ, շատ չեմ փոխուած . նայէ հիմա գլխարկ կը դնեմ, նորելուկ զգեստներ կը հագնիմ, գոհա րեղէններ ունիմ, ամեն օր նոր նոր բա ներ կը սորվիմ . վերջապէս, ալ վայրե նի չեմ :

— Անտարակոյս քիչ ատենէն ուրիշ հարսնիք մ'ալ պիտի ունենանք :

— Ե՞ս կարգուիմ . հապա եղբօրոր գիս ո՞վ պիտի դաստիարակէ, երբոր Օրսոյ զաւակ մը ունենալու ըլլայ . ո՞վ իրեն գորսիգացիներէն խօսիլ պիտի սոր վեցընէ : . . . Այո, գորսիգացիներէն պի տի խօսի, և ես սրածայր գլխարկ մը պիտի շինեմ իրեն, որ բարկացընեմ զքեզ :

— Նախ սպասէ որ եղբօրորդի մը ու նենաս, անկէ ետքը թէ որ ուզես նէ՝ թուր գործածել կը սորվեցընես իրեն :

— Ա՛լ թուրերը տեղերնին կենան, պատասխանեց Աղաւնի ժպտելով . հի մա իմ ձեռքս հովահար կայ, որպէս զի մատուրներուդ զարնեմ՝ երբոր երկրիս վրայ գէշ խօսիս :

Ասանկ խօսակցելով մտան տունը, ուր գտան գինի, ելակ և սեր : Աղաւնի օգնեց վարձուոր կնոջն ելակ ժողվելու, ան միջոցին որ հազարապետն ալեւա

դիպոյ կը խմէր : Ծառազարդ ճամբու մը անկիւնը դարձած միջոցը, Աղաւնի ծերունի մը տեսաւ աթոռի մը վրայ նստած արևուն առջև . կ'երևար թէ հիւ ւանդ էր, որովհետև թուշերը ներս գա ցած էին և աչքերը խորցած . արտա քոյ կարգի նիհար էր, և անանկ ան շարժ, գունատ ու սևեռեալ աչքով տես նելով զինքը մէկը աւելի դիակ կրնար կարծել քան թէ կենդանի էակ մը : Աղաւնի անանկ հետաքրքրութեամբ քա նի մը վայրկեան վրան նայեցաւ, որ վարձուոր կիներ դարձաւ ըսաւ իրեն . — Այս խեղճ ծերը քեզի հայրենակից է, որովհետև խօսակցութեանդ կեր պէն կ'իմանամ որ գորսիգացի ես : Թը շուառութիւններ ունեցեր է իր երկրին մէջ . տղաքը ահաւոր մահ մը ունեցեր են . կ'ըսեն թէ հայրենակիցներդ անո ղը են իրենց թշնամեաց զէմ : Այն դի պուածէն ետքը մինակ մնալով՝ հոս թի զա եկեր է իր մէկ հեռու աղգական խաթունի քով, որ այս տան բուն տէրն է : Ողորմելին քիչ մը խեղքը փախու ցած է . դժբաղդութիւնն ու մաղձոտու թիւնը . . . : Խաթունը չկարենալով քու վը պահել, որովհետև շատ մարդ կ'ըն դունի իր տունը, հոս զրկեց զինքը : Բնաւորութիւնը անոյշ է, և բնաւ նե ղութիւն չտար . հազիւ թէ իրեք բառ կը զուրցէ օրուան մէջ : Ամեն շաբաթ բժիշկ կու գայ տեսնելու զինքը, և խել քին տղայանալը տեսնելով՝ ըսաւ որ եր կայն ատեն չտեսեր :

— Ուրեմն բանը բուսեր է, զուրցեց Աղաւնի : Իր վիճակին նայելով՝ մեռնիլն իրեն համար երջանկութիւն է :

— Թէ որ հետը գորսիգացիներէն խօ սիս, ազնիւ օրիորդ, թերեւս սփովի քիչ մը՝ հայրենեաց լեզուն լսելով :

— Նայինք, ըսաւ Աղաւնի ժպտելով . և մօտեցաւ ծերունւոյն, մինչև որ իր շուքը անոր վրայ ինկաւ : Ան ատեն խեղճ ապուշը աչքերը վեր վերցուց և ուշադրութեամբ մը նայեցաւ Աղաւնիի վրայ . անիկայ ալ իրեն կը նայէր, միշտ ժպտելով : Ծերունին ձեռքը ճակտին չփեց և աչքերը գոցեց . կարծես թէ Ա

ղաւնիի նայուածքէն կը խորշէր: Ետքը արտաքոյ կարգի բացաւ զանոնք. չըր-
թունքը կը դողային, ձեռքերը կ'ուզէր
տարածել. բայց կարծես թէ Աղաւնիէն
դիւթած՝ անշարժ մնաց աթոռին վրայ,
և կարողութիւն չունէր խօսելու կամ
շարժելու: Վերջապէս խոշոր արցունքի
հատիկներ աչքէն կաթեցին, և հառա-
չանքներ ելան սրտէն:

— Առաջին անգամ առանկ կը տես-
նեմ զինքը, ըսաւ պարտիզպան կինը:
Ետքը ծերուն դառնալով՝ ըսաւ. — Այս
օրիորդը քու երկրէդ է. եկեր է գրեզ
տեսնելու:

— Գթա՛ վրաս, աղաղակեց ծերու-
նին խղզուկ ձայնիւ, ողորմէ ինծի. դեռ
գոհ չեմ: Այն թերթ թուղթն... որ
ես այրեր էի... ինչպէս կըցար կար-
գալ դու զայն...: Բայց ինչո՞ւ համար
երկուքն ալ... Օռլանտուչիոյի դէմ
բան չես կրնար կարգացած ըլլալ ան
թղթին մէջ... Պէտք էր մէկը թո-
ղուլ ինծի... մէկ հատը միայն... դու
Օռլանտուչիոյի անունը կարգացած
չես...:

— Երկուքն ալ պէտք էր ինծի, ը-
սաւ Աղաւնի ցած ձայնով գորսիգա-
ցիներէն: Ոստերը կտրուեցան, և թէ որ
բունը փոտած չըլլար, զանիկայ ալ քա-
շած հանած էի: Մի՛ գանգատիր վիճա-
կիդ վրայ. ալ երկայն ատեն չես քա-
շեր. ես երկու տարի քաշեցի:

Ծերունուոյն բերնէն աղաղակ մը ե-
լաւ, և գլուխը կուրծքին վրայ ինկաւ:
Աղաւնի դարձաւ և ծանր ծանր քայե-
լով դէպ 'ի տունը գնաց, պալլադայի
մը այս ծանօթ խօսքերն երգելով. «Ան
ձեռքը պէտք է ինծի՝ որ հարուածը
պարպեց, այն աչքն որ նշան առաւ,
այն սիրտն որ մոտածեց »...:

Այն միջոցին որ պարտիզպան կինը
ծերունուոյն քով վազեր էր օգնելու, Ա-
ղաւնի կենդանի դէմքով և հրացայտ
աչքով սեղան նստաւ հազարապետին
դիմացը:

— Ի՞նչ ունիս, հարցուց անգղիա-
ցին. ճիշդ անանկ կը տեսնամ գրեզ՝
ինչպէս Բիէդրանէրայի մէջ այն օրն որ

կերակրոյ ատենը գնտակներ նետեցին՝
նստած սենեակնիս:

— Գորսիգայի յիշատակներ ծնան
մտքիս մէջ. բայց անցան դացին: Ես պիւ-
տի ըլլամ՝ եղբօրորդույս կնքամայրն,
անանկ չէ: Ո՛հ ինչ աղուոր անուաներ
պիտի դնեմ. Կիլիֆուչիոյ-Թովմաս-Օր-
սոյ-լէրն:

Այն վայրկենին պարտիզպան կինը
ներս մտաւ. — Ի՞նչպէս, հարցուց Սղաւ-
նի բոլորովին պաղ արեամբ. մեռա՞ւ
չէ նէ պարզ մարեցաւ:

— Բան չկայ. բայց ի՞նչպէս գրեզ
տեսնելը վրան անանկ տպաւորութիւն
ըրաւ:

— Բժիշկը կ'ըսէ թէ երկայն չդիմա-
նար:

— Թերեւս և ոչ իսկ երկու ամիս:

— Մեծ կորուստ մը չըլլար, վրայ
բերաւ Աղաւնի:

— Որո՞նք վրայ է խօսքերնիդ, հար-
ցուց հազարապետը:

— Ինծի հայրենակից ապուշ մար-
դու մը վրայ, որ հոս թոշակով կ'ապրի,
պատասխանեց Աղաւնի անտարբերու-
թեամբ: Երբեմն երբեմն մարդ կը զըր-
կեմ որ լուր առնեմ վրան: Բայց կ'ա-
ղաչեմ, պարոն հազարապետ, քիչ մը
եւակ ձգէ եղբօրս և Լիւդիոյ:

Երբոր Աղաւնի ելաւ տնէն ու կառ-
քը մտաւ, վարձուոր կինը կտոր մը ա-
տեն վրան նայելէն ետքը՝ դարձաւ ը-
սաւ իր աղջրկանը. — Կը տեսնեմ սա
վայելուչ օրիորդը, ես ապահով եմ որ
աչքիւղ է:

ԲՐՕՍԲԷՐ ՄԷՐԻՄԷ:

ՎԵՐՋ